

Підручник, який навчає, виховує, формує

рецензія на нову працю Миколи Тимошика
«Основи редагування»

Ірина ФАРІОН
д-р філол. н., проф.

Національний університет
«Львівська політехніка»

вул. С. Бандери, 12
79000 Львів, Україна

e-mail: iryna.farion@gmail.com

© Фаріон І., 2019

Сучасна постмодерністська епоха в системі освіти спрямована на зміну форми з вихолощеним змістом, що має своє неминуче відображення у створюваній навчальній літературі. Надто часто за якісними, на перший погляд, позлітками навчальних підручників криється як не переписування старих кліше, то претензія на педагогічне новаторство через повний розрив із традицією та почасти змістова упередженість або виразний ухил автора у бік монографічності.

Новий підручник Миколи Тимошика «Основи редагування», що адресований передусім студентам спеціальностей «Журналістика» та «Філологія», — це праця, що показово виламується з означеної вище загальної тенденції.

TEXTBOOK WHICH TEACHES, EDUCATES, FORMS. Review of Mykola Tymoshyk's new book "Fundamentals of Editing"

Iryna Farion

Doctor of Philology, Professor

Lviv Polytechnic National University

12 S. Bandera str., 79000 Lviv, Ukraine

e-mail: iryna.farion@gmail.com

Contemporary postmodern epoch in the education system is aimed at changing the form with sterile content, which has its inevitable reflection in the created educational literature. Too often qualitative, at first glance, textbooks hide not only rewriting the old clichés but also claim to pedagogical innovation through a complete break with tradition and somewhat content prejudice or distinct author's bias toward monographism.

Mykola Tymoshyk's new textbook "Fundamentals of Editing", addressed primarily to the students of "Journalism" and "Philology" specialties. It is a work that is significantly exuded from the general trend outlined above.

* Тимошик М. С. Основи редагування: Підручник. К.: Наша культура і наука, 2019. 560 с. Предм. пок., резюме англ., польськ. м.

Основна методологія підручника — не лише доступно і водночас глибоко подавати інформативно-змістову частину, але неухильно, спираючись на історичну ретроспективу, давати необхідні сучасні професійні знання, що виховують і формують національний світогляд. Це, власне, те, що найбільше потрібне українській освіті, аби вона працювала на Українську Державу, а не імітувала навчально-виховний процес, який тепер, щоб вихолостити надважливий виховний контекст навчання, названо просто освітній, бо так, мовляв у світі... Натомість аналізований підручник — це триєдиний і збалансований синтез: *інформативно-змістового, навчально-світоглядового і практично-організаційного складників.*

Інформаційно-змістовий складник

Інформаційно-змістовий складник підручника, з огляду на вмотивоване методичне рішення, подано за 20 базовими темами та двома частинами — організаційною та творчою: від вступної теми про редагування як спеціалізацію і редактора як професію через формування професіограми сучасного редактора (фахових вимог, функціональних обов'язків, етичних засад редакторської діяльності), відтак редактора як організатора процесу редагування, поняття і змісту самого редагування, його технології і техніки правки.

Творчий аспект редагування розкрито через методику редагування та редакторський аналіз. Відтак, розкривши поняття літературного редагування, цілком слушно саме редагування сегментовано залежно від типу тексту: літературне, художнє, технічне, журналістські матеріали, рекламні матеріали, навчальні видання, літературно-художні твори, наукові, науково-популярні, довідкові та інформаційні тексти, переклади, перевидання. На особливу увагу і потребу сучасного інформаційного простору крізь редакторську оптику заслуговують тематичні блоки про заголовковий комплекс та функції заголовка («мука заголовків» і їхня відповідність тексту), а також робота з цитатним матеріалом у тексті. Таким способом охоплено весь огроми редакторської проблематики як фаху, що вкрай злободенно з огляду на теперішню інформаційну епоху. Чи не вперше у підручникові

для полегшення роботи студентіві спостерігаємо доданий предметний покажчик (с. 545–547).

Кожен із тематичних блоків структурований завдяки доступному для засвоєння дизайнерському рішення: цифрова і водночас художня сегментація основних проблем, акцентування дефініцій, наведення типових, показових і яскравих (часом повчально гумористичних) прикладів і врешті блок запитань для самоперевірки і практичні завдання для самостійної роботи, яку, до речі, як на мене, з ентузіазмом хочеться виконувати. Як зауважує сам автор в одній із тем, завдання художнього редагування полягає у вмінні обкладинкою зацікавити читача, спонукати його розгорнути перші сторінки, відтак внутрішніми елементами художнього оформлення допомогти в організації процесу читання і засвоєння. Ці приписи, до речі, вдалося зреалізувати художникові-оформлювачеві аналізованого видання О. Сударикову.

Як на мене, особливо інформативним у сенсі поєднання змісту та форми є розкриття проблеми про формування «обличчя шпальти», яке автор досягає завдяки історичному екскурсові, порівнянням цієї проблеми з іншими країнами, яскравими прикладами українських видавничих проєктів, що мають виняткове світоглядове навантаження для студента і читача. Йдеться, зокрема, про видання вибраних творів Г. Тютюнника (серія «Бібліотека Шевченківського комітету»), творів І. Огієнка та ін.

Інформаційно-змістовий складник підручника базовано передусім на *принципі історизму* в контексті сучасних вимог і потреб. З огляду на загальну тенденцію знекорінення сучасного трибу життя та знецінення української класики в найширшому значенні, така манера подання матеріялу нарощує корінь кожного явища чи проблеми й уможлиблює студентіві вивчати процес у його динаміці, статиці та перспективі.

Зокрема, розгортаючи тему про витоки та еволюцію редактора як професії, про рекламу, про коректуру в редагуванні та ін. автор робить екскурс в історію цих явищ, актуалізуючи термінологію церковнослов'янського і староукраїнського зразка *ісправщик, столоправитель, справщик, іобразитель, книгоноша, типоправитель, письмоліятель, палітурник* та ін. (с. 21, 140), а також наводить промовисті й показові цитати наших класиків І. Франка, І. Огієнка, В. Королева-Старого та інших про їхнє ставлення до коректури, а відтак умотивовує доцільність чи недоцільність теперішніх термінів на зразок *копірайтера, фрілансера* (с. 140–143, 26, 31, 365): «У гонитві за модою в штатних розписах багатьох рекламних агентств саме так бездумно і невмотивовано (йдеться про запозичення лексеми *копірайтер* — І. Ф.) з точки зору мовної грамотності називають тепер посаду редактора» (с. 365).

Таким способом поданий матеріял набуває необхідної експресії для засвоєння і привчає до глибини студійованого явища. Не менше пока-

зовий історичний аналіз уживання розділових знаків та їхня теперішня систематизація (с. 252).

Наскрізною й абсолютно вмотивованою історичною паралеллю є зіставлення сучасного редагування з його принципами в радянську добу. Маятник ідеологічної убивчої цензури за радянських часів сьогодні хитнувся в протилежну позицію, а саме в бік вседозволеності, ненормативності і загрозливого релятивізму. Якщо за допущені коректорські помилки в окремих словах опублікованих текстів редактори потрапляли під так звані розстрільні статті кримінального кодексу (с. 143), то тепер, складається враження, що нормою стала сама відсутність норми. Власне, автор слушно й показово наголошує на максимальній відповідальності редактора за випущений у світ текст і випишує канон діяльності редактора як асенізатора різного типу публічних текстів. Спираючись на історичний позитив в українській школі редагування, М. Тимошик наголошує, *«що досвід редагування набувається не стільки завдяки вмінню вносити до тексту різноманітні правки, скільки вмінням провести глибокий аналіз тексту, здатністю обґрунтувати у редвисновку доцільність чи недоцільність видання твору. Таким чином, редактор, який не спроможний професійно написати об'єктивний висновок, не міг бути допущений до редакційно-видавничої підготовки важливого видання»* (с. 222).

Повчальним у автора підручника є *принцип наукової полеміки* (або аналітичного огляду чи порівняння), що привчає студента до аналітичного, творчого та ініціативного мислення. Йдеться передусім про висвітлення термінологічних та змістових аспектів, зокрема трактування термінів *літературне редагування і редагування* (с. 231–238) та вплив на їхній зміст і використання позамовних чинників, зокрема тоталітарного радянського часу.

Безсумнівним центром роботи редактора є сама *МОВА твору* (себто *мовний принцип*), зокрема вдосконалення лексичних та граматично-стилістичних засобів: *«... редакторіві потрібно наполегливо й невпинно вивчати мову — цей чи не найголовніший засіб своєї професіоналізації»* (с. 241). У підручникові слушно наголошено, що складна витіювато-хімерна мова текстів не матиме очікуваного висліду і зводитиме його роллю лише до заповнювача інформпростору, а не творця інформаційно-інтелектуального та культурного суспільства: *«Говорить розумно, аж страшно»*.

Ідеться, зокрема, про навалу чужомовних запозичень, жаргонізмів, вузькопрофесійної термінології. Щодо вживання діалектизмів, то тут можна посперечатися з автором, адже кожен діалектизм — це витвір живої мови і саме діалектна лексика — один із основних фондів збагачення нормативного лексикону: сьогодні діалектизм — завтра норма завдяки частотному та загальнотериторіальному вжитку в публіч-

них текстах. Водночас бездоганно виписані й проілюстровані типові помилки в дуже поширеному і впливовому жанрі реклами (с. 372).

Поділяємо думку автора про неадекватний надмірний ажіотаж в українському інформпросторі (а не в професійних середовищах) навколо «словника ненормативної лексики» (2010) (с. 245) (ідеться про працю Л. Ставицької «Український жаргон. Словник» — І. Ф.) і водночас показовий штиль у засобах масової інформації навколо інтелектуально вартісних видань численних лексикографічних праць. Відсортовуючи зерно від половини, М. Тимошик зауважує, «що редактор-професіонал і редактор-патріот не буде беззастережно підтримувати такі тенденції» (с. 245), натомість «Бездоганне володіння державною та однією (або й двома) іноземними мовами для редактора є невід'ємним чинником його професіоналізму» (с. 44). Слушне наведення 10 заповідей простого писання від І. Огієнка є чи не найкращим компасом у розгойданому мовному морі: «Нема стилю «наукового» й «ненаукового» — є тільки стиль ясний і неясний» (с. 328).

Щодо нормативних мовних засобах самого підручника, то зауважимо на окремих огріхах, яких слід уникнути в наступному перевиданні, чого щиро бажаємо і авторіві, і студентам:

– *лексичні норми*: нанесена редакторами шкода треба завдана (с. 424), точка зору треба погляд (с. 491), ємний (чи ємкий) термін, лозунг треба місткий (234, 307, 366, 470), співпадання одиниць треба збіг (с. 239), у цьому відношенні треба щодо цього (с. 250), поприще краще царина, ґрунт, нива, сфера (с. 327), більше того треба понад те (с. 251), в залежності від треба залежно від (с. 228, 213, 300), у відповідності з треба відповідно до (с. 228, 432);

– *словотвірні норми*: оціночні сентенції, характеристики замість оцінні (с. 94, 216), існуючі програмні пакети, методи, вимоги замість наявні, чинні, ці, такі (с. 124, 446, 460), англінізм треба англїзм (с. 91), відноситься до порушення треба належить до порушення (с. 214), причинно-наслідкові зв'язки треба причиново-наслідкові (с. 220), приналежність треба належність (с. 325), видається в авторській редакції треба видано (с. 408);

– *правописні недогляди*: гранд замість грант (с. 479), копїєдїтор треба копїєдїтор (та чи потрібен цей англїзм?) (с. 237), великою вдачею для видавництва треба удачею (с. 408).

Навчально-світоглядний складник

Навчально-світоглядний складник — невід'ємна умова так званого освітнього процесу, бо навчання без виховання — це меч у руках божевільного (В. Сухомлинський). Не так вже і складно з допомогою перевіреної методики інформаційно начинити голови, набагато складніше подані знання скерувати в потрібне національне русло, позаяк інформаційний простір раціонально-прагматичних безбатченків буде лише живильною сировиною для глобалізаторів і чужинців.

Підручник професора М. Тимошика поєднує базові принципи існування самодостатньої культури: людиноцентризм і націєцентризм, себто високі моральні якості редактора та його національна свідомість і патріотична спрямованість. Завжди надважливо, аби редактор набував трьох визначальних рис, які виокремлено в підручнику: професіоналізм, порядність та патріотизм. Україна тоне в брудному інформаційному просторі передусім через абсолютне нехтування цими моральними принципами: *«Патріотично налаштований редактор, який є особистістю, ніколи не буде на догоду начальнику, за можливість просунутися службовою драбиною чи отримати зароблені аморальним шляхом додаткові кошти, готувати до друку неправдиві тексти, фальсифікувати факти, вихолощувати шляхом маніпулювання словами і фразами первинну сутність твору, який готується до оприлюднення і, отже, матиме вплив на читача, слухача, глядача»* (с. 46). Ці риси редактора мають виняткове значення під час редагування рекламних текстів як найпоширеніших і найвпливовіших, під час формування заголовків та їхнього розміщення та ін. (с. 383, 511–526).

Серед моральних пріоритетів редактора — відповідальність через неминучу перевірку за кількома джерелами фактичного матеріалу: *«... в тому-то й велич талановитих особистостей, що опускати високо підняту планку своєї моральності й професіоналізму вони не могли — ніде й ні за яких обставин»* (с. 143). Автор слушно зауважує, що в добу наскрізної технократії найбільшою помилкою є нехтування саме людським чинником як незамінним редакторській роботі: *«Якими досконалими й осучасненими не були б комп'ютерні програми, замінити досвідчене око, розум і творчий підхід до справи редактора, коректора вони поки що не зможуть. Це ще раз доводить, що спроби будь-яким способом формалізувати творчість, «загнати» її в машинні рамки програм-роботів нікому не вдавалися»* (с. 135).

Навчально-світоглядний складник має свою повну реалізацію через використання ілюстративного матеріалу до обґрунтованих теоретичних положень. Це згадка про Реймську Євангелію — найцінніший подарунок Ярослава Мудрого доньці Анні як зразка рукописної редакторської справи, що існувала задовго до виникнення друкарства (с. 36), історія видання і перевидання «Києво-Печерського патерика» (с. 501–502), заувага на образних і прямих заголовках науково-популярного дослідження В. Качкана (с. 453), цитування знакових думок про мову, культуру, церкву І. Огієнка (с. 454), про переклади М. Рильського, А. Перепаді (с. 471, 475), акцент на потребі академічних видань наших класиків, зокрема Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Куліша, В. Винниченка, М. Грушевського, В. Симоненка та ін., твори яких через ідеологічну цензуру були спотворені або взагалі вилучені (с. 420), порівняльний аналіз автентичних і спотворених текстів у Т. Шевченка

та В. Симоненка (с. 423–432). Не менше повчальним є приклад зі спотворенням навіть казок Г.-Х. Андерсена і повернення справжнього тексту у видавництві «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» (с. 503–504). Такі яскраві приклади видавничого втручання в тексти, внаслідок радянської ідеологічної цензури, є найкращим методичним прийомом формування етичних засад діяльності редактора і закладання основ його національного світогляду.

Тема «Цитати», де автор наводить повчальні висловлювання С. Петлюри, І. Огієнка, Д. Степовика, В. Симоненка, Ю. Шереха, В. Липинського, — це взагалі путівник з національного світобачення та світотворення (с. 534–543). Автор уміє наголосити на деталях, що є ознакою майбутнього професіоналізму. Йдеться про редагування документальних фотографій, фактологічна достовірність яких має бути вписана у контекст: *«епоха, місце та техніка зйомки, національний типаж героїв, сцени побуту, вигляд та назви об'єктів»* (с. 282) — усе це категорії світоглядів, себто набагато ширші і глибші за самі знання.

Обґрунтовуючи дизайнерський контекст будь-якого видання, автор продуманим художнім оформленням свого посібника також впливає на світогляд студентів: *«Різноманітними видами зображальних матеріалів посилити пізнавальну, естетичну та виховну функції видання, допомогти читачеві глибше, повніше зрозуміти текст, підсилити враження від прочитаного»* (с. 258). Виняткову роль такого впливу на читача, зокрема студента, має форзац підручника, де зображено базові українські і закордонні видання з історії українського друкарства, історії української преси, загалом із журналістики, української історичної лексикографії та сучасної мовної норми. Це спонукатиме студента шукати зазначені видання, що мають приховану рекомендацію.

Практично-організаційний складник

Практично-організаційний складник має кілька вимірів, один із яких розлого поданий у професіограмі сучасного редактора, що максимально зорієнтовує студента у поставлених перед ним вимогах (особистісних, освітніх, професійних, специфічних) і способах їхнього досягнення. Практичний складник редакторської роботи, крім знання всього редакторського процесу (редакційно-видавничий процес, підготовчий, редакційний, виробничий етапи), виявляється і в його обізнаності з маркетинговою діяльністю, зокрема видавничим бізнесом, електронною комерцією, пошукові творів до видання, створення списку текстів на перевидання та ін. Проте дуже часто за практичною мотивацією втрачається загальна культура видавничого процесу, яку автор демонструє на вдалому й показовому ілюстративному матеріалі (с. 342–348), а також визначає тенденції розвитку, зокрема, навчального книговидання в пострадянський період.

Через гіпертрофований прагматизм та культурну плиткість зникають посади коректорів (або їх поєднують в одній особі). Тому й не дивно, що за останні 20 років в Україні не випущено жодного довідника чи практичного посібника для коректорів-практиків (крім підручника Т. Крайнікової «Коректура» 2006 року дуже обмеженим накладом) (с. 145–146). Слушною є викладена автором полеміка із З. Партиком про непотрібність коректора у видавництві та аксіоматичний висновок для майбутнього редактора: «... щоб підготувати до друку високоякісне видання, відповідальні й складні процеси редагування, звіряння, зчитування та вичитування на різних етапах перетворення авторського оригіналу у видавничий оригінал-макет не може виконувати одна людина» (с. 112–113).

Зникнення коректорів, проте, не єдина проблема в організації видавничого процесу. У зв'язку зі зростанням кількості видавництв виявлено загальну проблему кадрового складу і загальний спад якості видаваних творів. Редактор один із тих, для якого культура видавничого процесу має стати культурою самого життя.

Підручник навчає не лише розв'язувати текстуальні проблеми, але й давати раду з проблемами самих авторів текстів. Ідеться про їхню неспроможність подати в науково-популярному стилі опрацьований науковий матеріал вузької галузевої проблематики, про неадекватну оцінку своїх творів, про намагання видати свій твір будь-якою ціною, зокрема ціною втрати самої культури видавничого продукту та ін.

Отже, пропонований підручник Миколи Тимошика «Основи редагування» дуже злободенна, науково містка, інформаційно насичена, доступно тлумачена, методично продумана і вправна праця, що не тільки навчить майбутнього журналіста, редактора, видавця але й заохотить його до праці, простимулює і надихне. Сьогоднішня інформаційна доба потребує найосновнішого цензора, ім'я якому *культура*. Саме в контексті основного поняття культури (в перекладі з латинської означає «догляд») і створено цей підручник: творення і плекання майбутнього, що виростає з глибини наших попередніх і весь час оновлюваних знань.

П. Н. Якось на політичному вічі у Львові до мене підійшли два студенти. Сказали, що вони з Києва. Що вчить їх на першому курсі основ журналістики професор Миколи Тимошик і що це не просто навчання, а формування їхнього світогляду і чесною та правдивою журналістики. Чомусь вони вирішили попросити мене вплинути на пана професора, аби він не покидав викладацької роботи..., бо вони без нього не уявляють свого навчання. Так от, без цього підручника я теж не уявляю гідної перспективи для української журналістики (зокрема основ редагування), як і без Миколи Тимошика націєцентричного українського гуманітарного простору.